

Tóth Dániel élete és könyvtárosi munkássága

PÁPAI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM Nagykönyvtára történetének szerves részét alkotják a könyvtárosok, ezért megkerülhetetlen életrajzuk, tevékenységük feltárása. A bibliotéka egykori őrei a maguk karakterével, érdeklődésével, felkészültségével fontos alakítói, formálói voltak a könyvtár arculatának. Folyóiratunk 2021. évfolyamának 1–2. számában adtuk közre Rózsa István könyvtárnok rövid életrajzát¹, kitekintve könyvtárosi munkásságára, most pedig utóda, Tóth Dániel életét és könyvtárosi munkásságát szeretnénk bemutatni.

TÓTH DÁNIEL CSALÁDJA, TANULMÁNYAI

Tóth Dániel 1832. január 18-án született Lakszakállason. Édesapja Tóth Dániel² lelkipásztor, édesanyja Bernáth Zsófia³ volt. A család az édesapa 1838. évi halálát követően a Komárom vármegyei Lakszakállasról Nagytanyba költözött.⁴ János

¹ SÁRKÖZI Gergely Antal: Rózsa István élete és könyvtárosi munkássága. = Acta Papensia 21 (2021) 1–2. sz. 192–204.

² Tóth Dániel Apáczakállason született, édesapja Tóth János lelkipásztor, édesanyja Tasnádi Székely Sára volt. Pápán, Pozsonyban, illetve Göttingenben tanult, 1806-ban Pápán praeceptor-ként működött, majd három év neszemélyi rektorság után külföldön folytatta tanulmányait. 1812-től haláláig Lakszakállason volt lelkipásztor. 1813-ban szentelték fel. 1838. szeptember 28-án egyházlátogatás közben hunyt el Rétén. A Tudományos Gyűjtemény munkatársa volt. Ő szerkesztette és adta ki a Dunántúli Református Egyházkerület 1820. és 1833. évi névtárait. Felesége Bernát Zsófia, Bernát István lelkipásztor leánya volt. V. ö. KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt (szerk.): A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai II/1. 1761–1849., Pápa, 2018. 994.

³ Az 1846/47-es tanév beiratkozási ívéen Bernáth Zsófia „papnő”-ként szerepel, ekkor már hosszabb ideje özvegy volt. KÖBLÖS József (szerk.): A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861. Pápa, 2006. 650. Később „Dániel özvegye” megjelöléssel olvasható (uo. 900.).

⁴ KÖBLÖS: i. m. (2006) 900.

nevű testvére később (Vág)farkasdon szolgált lelkipásztorként,⁵ nővére, Klára pedig Péntek Mihály felesége lett.⁶

Mivel jó eszű gyermek volt, tíz esztendő korában, 1842 szeptemberének elején Pozsonyba küldték, hogy a német nyelvben kiművelhesse magát. Halála után megjelent életrajzai szerint a négy esztendő alatt „a német nyelvet annyira elsajátította, hogy később csak irodalmilag kellett magát tovább képeznie, hogy eljusson a nyelvismeret azon fokára, mely képessé tette volna őt német nyelvvű gyülekezetben az egyházi szolgálat teljesítésére, a mire egy amerikai német által föl is szólítottatott.” Hogy azonban ez a fölszólítás mikor történt, arra nézve semmi közelebbi adat nem áll a rendelkezésünkre.⁷

1842 szeptemberétől 1846 júniusáig tanult Pozsonyban, majd ezt követően, 1846 novemberében a Pápai Református Kollégiumba iratkozott be, s a VI. osztálytól kezdve itt végezte tanulmányait.⁸ A kétéves bölcsészeti tanfolyam végzése közben, alig 16 esztendősen részt vett az 1848-as szabadságharcban „a szépért, jóért és igazért hevülő lelke indításából.” A szabadságharcot követően visszatért Pápára, ahol 1854-ig tanult, elvégezve a teológiát.⁹ Az 1851–1852-es tanév mindkét félévében ott találjuk nevét a jogtani osztály hallgatói között. A teológusok közül ugyanis többen jogot is tanultak.¹⁰

⁵ Tóth János 1820-ban született Lakszakállason. Pozsonyban és Pápán tanult, ahol 1842-ben végzett. Az 1842–1843-as tanévben a III. nyelvészeti osztály tanítója, ezután Szilasbalháson (ma: Mezőszilas) volt rektor. 1846–1847-ben a hallei, 1847-ben az utrechti egyetemeken tanult. Hazatérését követően Farkasdon szolgált segédlelkészként, majd ugyanott 1848-ban rendes lelkészé választották. Felszentelésére 1850. május 27-én került sor Pápán. Felesége Bartók Julianna, Bartók Pál lelkipásztor leánya volt. 1864–1866 között a komáromi egyházmegye espereseként szolgált. 1866. január 13-án, 45 éves korában hunyt el Farkasdon. Tagja volt a Magyar Királyi Természettudományi Társaságnak, és könyvgyűjtőként is számontartották. Lásd: KRÁNITZ Zsolt: „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi anyakönyvei 1823–1952. Pápa, 2012. 145. (Itt olvasható felszentelése alkalmából írt saját kezű életrajza.) LISZKAY József: A Dunántúli Helvét Hitvallású Egyházkerület egyházi névtára az 1854-ik évre, 12. Naplójában többször olvassuk, hogy Jánost meglátogatta Farkasdon. Lásd még: KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt: i. m. (2018) II. 1002.

⁶ N. N.: Életrajzi adatait... = Dunántúli Protestáns Lap 11 (1900) 9. sz. (március 4.) 146.; Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára (DREL) I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1900. március 20., Székesfehérvár, 97.

⁷ Uo.; DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1900. március 20., Székesfehérvár, 95.

⁸ Beiratkozása alkalmával 2 forintot fizetett, köztartásban is részesült. KÖBLÖS: i. m. (2006) 650.

⁹ Az 1850–1851-es tanévben a „testgyakorló” diákok között ott találjuk. KÖBLÖS: i. m. (2006) 949.

¹⁰ KÖBLÖS: i. m. (2006) 388., 391.

A teológia elvégzését követően nyolc hónapig Csépen vállalt nevelői szolgálatot a Thaly-családnál, Thali Lajosné és Thali Dénes gyermekei mellett.¹¹ 1855-ben aztán ismereteinek bővítése érdekében külföldre utazott. Egy évet az utrechti, fél évet pedig a genfi egyetemen töltött, elsajátítva ezalatt a holland és a francia nyelvet.¹² A Pápai Református Kollégiumban szerzett bizonyítványai, valamint az utrechti egyetemen folytatott tanulmányi előmenetele alapján a Dunántúli Református Egyházkerület 1856. október 20–23-i közgyűlésén megválasztották a Pápai Református Kollégiumba gimnáziumi tanárnak. Egyúttal megengedték neki, hogy tudása bővítése érdekében még egy fél évet Genfben töltsön.¹³ A határozat szerint: „Elválasztattak rendes középtanodai tanároknak 600 pengőlf[orint] évi fizetéssel tudós Tóth Dániel és Peti József urak, kik közül az elsőbb jelenleg is a' külföldi egyetemeken tökéletesíti magát, a' második pedig csak mostanában térvén onnét haza...”¹⁴

Külföldi tanulmányi idejéről feldolgozásra váró naplójában olvashatunk, mely jelenleg a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárában a kéziratár (DREKK) anyagában található. Ezen napló tartalmazza az 1856–1857-es, valamint az 1860–1861-es utazás történetét is.¹⁵

TANÁRI MŰKÖDÉSE A GIMNÁZIUMBAN ÉS A TEOLÓGIÁN

Hazatérését követően, gimnáziumi tanári állását az 1857–1858. tanévben foglalta el a nyilvánossági jogát visszanyert tanintézet első rendes tanári karának tagjaként.¹⁶ Az I. osztály osztálytanáraként osztályának tanította a latin és a magyar nyelvet, valamint a vallástant; a II–IV. osztályokban a német, emellett

¹¹ KRÁNITZ: i. m. (2012) 175. Itt olvasható a felszentelése alkalmából írt saját kezű életrajza.

¹² N. N.: Életrajzi adatait... = Dunántúli Protestáns Lap 11 (1900) 9. sz. (március 4.) 144–146. (Szinte szó szerint ugyanez az életrajz olvasható az egyházkerületi jegyzőkönyvben: DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1900. március 20., Székesfehérvár, 95–98).

¹³ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1857. szeptember 15–18., Révkomárom, 48. pont (16. oldal). A jegyzőkönyv az előző évi bejegyzéseket ismétli. Érdeklőség, hogy Tóth Dániel egy esztendő külföldi tartózkodást kért, ezt is hagyták helyben. A Dunántúli Protestáns Lap említett cikkében már csak fél évről esik szó. Tény, hogy tanári állását végül az 1857–1858-as tanévben foglalta el.

¹⁴ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1856. október 20–23., Révkomárom, 10. pont (4. oldal).

¹⁵ DREL DREKK O.674y. Tóth Dániel naplója 1856–1861.

¹⁶ KIS Ernő: A Dunántúli Ev. Ref. Egyházkerület pápai Főiskolájának története 1531–1896. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1896. 278., TRÓCSÁNYI Zsolt (szerk.): A pápai kollégium története. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 283.

a III. osztályban a görög nyelvet oktatta. Miután 1858 szeptemberében a komáromi egyházmegye bizottsága előtt letette az egyházmegyei vizsgát, 1858. október 20-án Pápán lelkésszé szentelték.¹⁷

Az 1858–1859-es tanévtől kezdve — elfoglalva a megüresedett Egyháztörténeti Tanszéket¹⁸ — már a teológián tanított, de a gimnáziumi oktatásban továbbra is számítottak a munkájára, így a VII–VIII. osztályokban vallástant, német nyelvet és irodalmat oktatott hosszú éveken át. Sokoldalú képzettsége okán a teológiai tantárgyak igen széles skáláját tanította: etikát, egyháztörténetet, szimbolikát, izagógikát (bevezetés az Ó- és/vagy Újszövetségbe), teológiai enciklopédiát, homiletikát, liturgikát, cura pastoralist, katechetikát, újszövetségi nyelvészetet (görögöt), valamint német nyelvet és irodalmat. Emellett a kollégium más tagintézményeiben (gimnázium, bölcsészeti szak, jogakadémia, tanítóképző) is végzett oktatói munkát.¹⁹ Már a felsorolásból is látható, hogy Tóth Dánielnek nem esett nehezére biblikus, egyháztörténeti, dogmatikai, vagy éppen gyakorlati tárgyak oktatása. Sajnálatos módon székfoglaló értekezése eddig még nem került a kutatás középpontjába.²⁰ Már e tárgyak (és intézményegységek) széles skálájából is látjuk, hogy Tóth Dániel ízig-vérig pedagógus volt. Tanított, előadásokat tartott, s minden erejét az iskolai feladataira igyekezett koncentrálni. Némi biblikus éllel úgy is fogalmazhatunk, hogy nem volt egy „írópróféta”, ráadásul ennyi iskolai feladat mellett (úgy, hogy még családja is volt) ideje sem lehetett cikkek, tanulmányok,

¹⁷ KRÁNITZ: i. m. (2012) 175. 1858-ban összesen 11 ifjú lelkészt szenteltek föl. Életrajzi bejegyzéseik a kötet 175–177. oldalain olvashatók.

¹⁸ KIS: i. m. (1896) 279., 332.; TRÓCSÁNYI: i. m. (1981), 271.

¹⁹ Az évről-évre kiadott kollégiumi értesítők az alábbi oldalon érhetők el: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/iskolai_ertesitok_papa_reformatus_teologiai_akademia_es_gimnazium/ [letöltés: 2022. 06. 07.] A továbbiakban az egyes értesítők esetében az alábbi egységes jelölést használjuk: Értesítő + tanév + oldalszám. Lásd: ÉRTEŚÍTŐ 1862–1863. 2., ÉRTEŚÍTŐ 1863–1864. 2. (Máté ev. második felét olvastatta az elsősökkel); ÉRTEŚÍTŐ 1867–1868. 17., ÉRTEŚÍTŐ 1868–1869. 16., ÉRTEŚÍTŐ 1869–1870. 16., ÉRTEŚÍTŐ 1872–1873. 10., ÉRTEŚÍTŐ 1873–1874. 20., ÉRTEŚÍTŐ 1874–1875. 25., ÉRTEŚÍTŐ 1875–1876. 10–11. 13., 17.; ÉRTEŚÍTŐ 1876–1877. 21., 28.; ÉRTEŚÍTŐ 1878–1879. 17., ÉRTEŚÍTŐ 1879–1880. 21. 29.; ÉRTEŚÍTŐ 1881–1882. 20., 27., 45.; ÉRTEŚÍTŐ 1882–1883. 47., ÉRTEŚÍTŐ 1883–1884. 34., 49., 61.; ÉRTEŚÍTŐ 1884–1885. 17., 34., 44.; ÉRTEŚÍTŐ 1885–1886. 54., 82.; ÉRTEŚÍTŐ 1886–1887. 34. (vallástant tanított a képzősöknek) 54. (francia nyelvet tanított) 67., ÉRTEŚÍTŐ 1887–1888. 19. 50., ÉRTEŚÍTŐ 1888–1889. 4., 34.; ÉRTEŚÍTŐ 1889–1890. 31., 69.; ÉRTEŚÍTŐ 1890–1891. 64., ÉRTEŚÍTŐ 1891–1892. 23., ÉRTEŚÍTŐ 1892–1893. 58–59., ÉRTEŚÍTŐ 1893–1894. 85., ÉRTEŚÍTŐ 1894–1895. 68., ÉRTEŚÍTŐ 1895–1896. 69. (ekkor helyettesített a gimnáziumban is; 95.), ÉRTEŚÍTŐ 1896–1897. 153., ÉRTEŚÍTŐ 1897–1898. 3., ÉRTEŚÍTŐ 1898–1899. 60., ÉRTEŚÍTŐ 1899–1900. 40. A tanév folyamán elhunyt, így tantárgyait a II. félévben Németh István, dr. Antal Géza és Kiss József vették át. Uo. 4., 5., 40.

²⁰ N. N.: Életrajzi adatait... = Dunántúli Protestáns Lap 11 (1900) 9. sz. (1900. március 4.) 145.

szakkönyvet írására. Ugyanakkor ő azokhoz a nagy elődök sorába tartozik, akik valóban szívvel-lélekkel oktatták, nevelték a rájuk bízott ifjúságot — a Kollégium bármelyik tagintézményéről is legyen szó.

Több alkalommal volt a Pápai Református Kollégium főigazgatója: legelőször 1862–1863-ban,²¹ majd 1867–1868-ban,²² 1876–1877-ben,²³ illetve 1882–1883-ban.²⁴ 1885 után két alkalommal volt a Teológiai Akadémia (és így a teljes Kollégium) főigazgatója is: 1887–1888 tanévben,²⁵ végül az 1891–1892-es tanévben.²⁶

Nagy tudását a róla írt nekrológban később így méltatták: *„A régi kornak emberei közül való volt. Azok közül, kik a polihistor nevet érdemlik meg, kik az emberi tudomány minden ágában nagy és jelentős ismereteket szereznek, hogy tanításukat univerzális értékűvé és univerzálisan gyümölcsözővé tegyék. Akiknek műveltségük alapját a klasszikusok és a szentírás képezik ugyan, de ez alapra gazdag nyelvismeretük és fáradhatlan buzgalmuk segítségével vallási, nyelvészeti, irodalmi és társadalmi tudományok modern ismereteit rakják le.”*²⁷

A már említett széles nyelvismeretének köszönhetően 1860. június 16. – 1861. szeptember 8-a között beutazta Nagy-Britanniát, Hollandiát és Franciaországot, hogy a nehéz anyagi helyzetben lévő pápai kollégiumnak némi anyagi támogatást gyűjtsön.²⁸ Széki Béla egyházkerületi lelkészi főjegyző az egyházkerületi közgyűlésre terjesztette fel Tóth Dániel Németországba, Svájcba, Hollandiába, Angliába és Skóciába történő adománygyűjtő utazásának lehetőségét. Az egyházkerületi közgyűlés és a püspök igenlő válaszát követően útnak indulhatott.²⁹

²¹ ÉRTESÍTŐ 1862–1863. 2.

²² ÉRTESÍTŐ 1867–1868. 17.

²³ ÉRTESÍTŐ 1876–1877. 21.

²⁴ ÉRTESÍTŐ 1882–1883. 47.

²⁵ ÉRTESÍTŐ 1887–1888. 19.

²⁶ ÉRTESÍTŐ 1891–1892. 23.

²⁷ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1900. március 20., Székesfehérvár, 95. (Függelék.)

²⁸ A Dunántúli Protestáns Lap 1861-et említ, Trócsányi 1860 első félévét mondja kezdésnek, mi azonban az elsődleges forrásnak, Tóth Dániel naplójának hiszünk, így az 1860–1861-es évkört fogadjuk el. A naplóban az indulási dátum: (1860.) június 26. Lásd: DREKK O.674y. Tóth Dániel naplója 1856–1861. 227.

²⁹ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1860. május 10–12., Csépy, 17. pont (4. oldal).

Helyettesítéséről a tanári kar gondoskodott: Kiss János és Kotasz István vállalták Tóth Dániel óráinak ideiglenes ellátását.³⁰

Utazását naplójában örökítette meg, bár jóval rövidebben írt róla, mint előző tanulmányútjáról.³¹ Hazatérését követően, örömmel vehette tudomásul a közgyűlés, hogy segélygyűjtő útján jelentős összeget – 1865 forintot – hozott haza a kollégium számára.³² Az 1862. októberi egyházkerületi közgyűlésen az út során összegyűlt adomány tételes elszámolását a pápai főiskolai tanácsszék jogkörébe utalták.³³ Tanulmányútjáról Kis Ernő későbbi gimnáziumi igazgató is megemlékezett, aki azt írta, hogy a gyűjtött összeget az új kollégium építési és tatarozási költségeire fordították.³⁴

Tanári szolgálatát csendesen végezte. Nincs túl sok „kiemelkedő” adatunk tanárságáról. Egy jövőbeli részletes kutatás talán gyarapíthatja ismereteinket. Az 1871–1872-es tanévben alapított Teológiai Önképzőkörnek – Kiss Jánost követően – ő lett a második tanárelnöke 1878–1882 között.³⁵ Az 1878. júniusi egyházkerületi közgyűlésen – Váli Ferenc főigazgató javaslatára – megbízták azzal, hogy a teológusoknak a nevelés- és oktatástan-történet c. tárgyat tanítsa.³⁶ Payr Sándor evangélikus lelkipásztor, egyháztörténész visszaemlékezéseiben említi, hogy Tóth Dániel a VII. osztályos gimnazisták tanítására az evangélikus Pálffy József egyháztörténetét használta tankönyvként.³⁷

³⁰ ÉRTESÍTŐ 1860–1861. 1. Az 1860. évi őszi székesfehérvári és az 1861. évi Füreden és Győrben tartott egyházkerületi közgyűléseken olyan elképzelés is született, mely szerint Széki Béla egyházkerületi főjegyző, pápai lelkipásztor látta volna el Tóth Dániel óráinak legtöbbjét. Lásd: N. N.: Iskolaügy (d. pont). = Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 4 (1861) 43. sz. (október 27.) 1393. Ennek azonban nincs nyoma a jegyzőkönyvekben.

³¹ DREKK O.674y. Tóth Dániel naplója 1856–1861. 227–266. Utazásának vége felé, 1861. június 30-án quaker istentiszteleten volt Manchesterben, ugyanaznap este pedig a swedenborgiánusok istentiszteletét látogatta meg ugyanott. Július 12-én jött el Manchesterből, majd Londonba ment. 14-én Spurgeont akarta hallgatni, de lekéste, így a Westminster Abbey-be ment. Július 21-én, vasárnap aztán végre sikerült Spurgeont is meghallgatnia. (Uo. 264–266.)

³² TRÓCSÁNYI: i. m. (1981) 293.

³³ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1862. október 22–24., Székesfehérvár (és folytatva: november 3–5., Pápa) 71. pont (14. oldal).

³⁴ KIS Ernő: i. m. (1896). 307. (a. pont).

³⁵ ÉRTESÍTŐ 1879–1880. 61. KIS Ernő: i. m. (1896) 321.

³⁶ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1878. június 16., Veszprém, 132. pontja (110 oldal).

³⁷ PÁLFY József: A keresztyén anyaszentegyház története a protestáns ifjuság számára. Pest, 1865. – PAYR Sándor: Pápai kollégiumi emlékek. = Acta Papensia VII (2007) 1–2. sz. (2007) 1–2. sz. 179–192., különösen 187–188. – Payr visszaemlékezései először 1933-ban jelentek meg a Pápai Kollégiumi Lapok 9–10. számában.

KÖNYVTÁROSI MUNKÁSSÁGA

A főiskolai könyvtárt Rózsa István után 1877-ben vette át (a tényleges átadás 1878-as egyházkerületi közgyűlésen történt), s 1897-ig igazgatta azt. Könyvtárnoksága alatt rendezte a könyvanyagot, valamint a Porosz Instrukció (PI) mintájára elkészítette a címlapkatalógus nagy részét is, melyben nagy segítségére volt az, hogy nem csak modern nyelveket, de a holt nyelveket is kiválóan ismerte.³⁸

A Dunántúli Református Egyházkerület 1878. évi közgyűlésének jegyzőkönyvében olvashatunk a könyvtár átadás-átvételéről³⁹, ugyanis Rózsa István – valószínűleg a könyvtárban uralkodó helyhiány, illetve egyéb személyes okok miatt⁴⁰ – lemondott könyvtárnoki szolgálatáról, s hivatalát Tóth Dánielnek adta át. A közgyűlés elfogadta Rózsa lemondását, s a Tóth Ferenc-féle könyvtár rendezésével bízta meg az új könyvtárnokot. Egyúttal felhívták Tóth Dániel figyelmét a könyvtár állandó (hetenkénti) szellőztetésére – mellyel a penészedést kívánták megakadályozni –, ezen felül pedig a pormentesítésére. Egyúttal felkérték Kis Gábor pápai lelképásztort, hogy legyen segítségére az új könyvtárnoknak abban, hogy a Tóth Ferenc-féle könyvtárnak megfelelő helyiséget találjanak.⁴¹ A közgyűlés egyúttal megújította 1864. évi 104. sz. határozatát arra nézve, hogy a kötetek megrendeléséről ne utólagosan

³⁸ SZABÓ György: A Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Nagykönyvtárának története. = KÖVY Zsolt (szerk.): A Pápai Református Gyűjtemény. Pápa, 1987. 31. – Szij Rezső tanulmányából új információk derülnek ki Tóth Dániel könyvtárosi munkásságáról, melyet sajnálatos módon a vonatkozó Értesítők rövid beszámolóiból nem tudunk megnyugtatóan ellenőrizni. A következőket írta: „1857-ben a kollégium új épületébe való átköltözéssel kapcsolatos átrendezés során a Petőfi utcai Ó-kollégiumban a könyvek egy részét ömlesztve tárolták. [...] A válogatást főleg Tóth Dániel, részben Mokos Gyula, majd Borsos István tanár végezte el. A szakszerű rendezésben Tóth Dánielnek azok a visszamaradó (remanens) diákok segítettek, akik csekély díjazás ellenében a nyári szünidőt is a kollégiumban tölthették. Segítségükkel Tóth Dánielnek az állomány kétharmadát 1877–1897-ig sikerült rendeznie. Előrehaladott korára és betegségére tekintettel 1897 tavaszán a könyvtárosságról lemondott.” – SZÍJ Rezső: A pápai Főiskolai Könyvtár és gyűjteményei. = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 13. Szerk.: KRALOVÁNSZKY Alán – PALÁGYI Sylvia. Veszprém, 1978. 210.

³⁹ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1878. június 16., Veszprém, 105. pontja (104. oldal).

⁴⁰ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1878. június 16., Veszprém, 219. pont (132. oldal); SÁRKÖZI: i. m. (2021) 203.

⁴¹ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1878. június 16., Veszprém, 219. pontja (132. oldal).

terjesszenek be jelentést, hanem a könyvtárnok előre kérje meg az egyházkerület engedélyét.⁴²

Az új könyvtáros tehát rögtön megkapta első feladatát, az évek óta húzódó rendezést, melyet nagy szorgalommal végzett. Az októberi egyházkerületi közgyűlésen már be is mutatta az elkészült szakkatalógust. A Tóth Ferenc-féle könyvtárban lévő kötetek száma 771 db, ehhez jött még 17 kötetnyi kézirat, így a teljes állomány 788 volt, melynek mindegyike a rajta lévő szám alapján könnyedén kereshetővé vált.

A jegyzőkönyvben olvasható továbbá egy tervezet, mely szerint a könyvtárba új szekrényeket, polcokat kívántak vásárolni, hogy ezáltal még több helyet nyerjenek a könyvek elhelyezésére oly módon, hogy *„elegendő szekrények készíttessenek, a meglevőkhöz hasonló magasságban és stylusban, mely szekrények, ha a könyvtár keleti fala mellé vagy is az ablakokkal szemközt akkép lennének elhelyezve, hogy az ajtók fölött egymással összefügjenek: ez által az ajtók felett is két sor könyv számára lenne polcz nyerhető, — továbbá, hogy a még nagyobb tér nyerhetése tekintetéből: a kályha — mint különben is célra nem vezető — lenne eltávolítandó, és a könyvtári folyosó könyvtári helyiséggé átalakítandó.”*⁴³

A könyvtár megfelelő szellőztetése, portalanítása ügyében felterjesztés született arra nézve, hogy a könyvtár hét ablakából a redőnnel ellátott, befelé nyíló ablakokat alakítsák át kifelé nyílóvá, egyúttal pedig a két szélső és a középső utcafronti ablakra ezüstsínűre festett vasrácsot szereljenek föl — így a szellőztetés során nem kell félni az esetleges behatolástól sem. A közgyűlés megköszönte Tóth Dániel szorgalmas munkáját, a felterjesztett átalakítási terveket pedig elvben elfogadta, és annak előkészítésére — költségvetés készítésére — felkérte a gazdasági tanácsot.⁴⁴

⁴² DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1878. június 16., Veszprém, 219. pont (132–133 oldal). Az októberi közgyűlésre a tanárok ellenjavaslatával fordultak a közgyűléshez, „mivel ez [a határozat – a főszerk.] nem csak a tanügyre káros és hátrányos, hanem a tanári tekintély lealacsonyítására is vezet...”, kérelmezték a határozat megváltoztatását. Beadványukkal azonban nem jártak sikerrel. Lásd: DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1878. október 20., Révkomárom, 403. pontja (108. oldal).

⁴³ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1878. október 20., Révkomárom, 402. pontja (106–108 oldal; az idézet a 107. oldalról való).

⁴⁴ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1878. október 20., Révkomárom, 402. pontja (106–108 oldal; az idézet a 108. oldalról való).

A könyvtárnok vezetésével az 1881–1882-es tanévben az Iparművészeti Múzeum által 1881 őszén Budapesten szervezett országos könyvkiállításon ősmagyar nyomtatványok kiállításával képviseltette magát a könyvtár.⁴⁵ Ugyanebben a tanévben a szokásosan beérkező jelentős könyvanyag mellett egy igazi kuriózzal is gazdagodott a könyvtár: Pap Gábor püspök díszkötéses kötetben ajándékozott a könyvtárnak egy saját műveiből készült válogatást.⁴⁶

Könyvtárnoksága alatt számos kisebb-nagyobb gyűjteménnyel gyarapodott az állomány. Liszkay József apósa, a néhai szuperintendens, Tóth Ferenc könyveit adományozta a Főiskolai Könyvtárnak, később pedig (1894-ben) Kerkapoly Károly pénzügyminiszter (és néhai könyvtáros) 1583 kötetből álló — javarészt politikai, gazdasági műveket tartalmazó — könyvhagyatéka került be a gyűjteménybe, özvegye jóvoltából. Szilágyi József, aki tevékenyen kivette részét az 1848-as szabadságharcból, 1895-ben hagyta a könyvtárra 460 darabból álló, főleg klasszika-filológiai tárgyú könyvekből álló könyvtárát. Thaly László orvos pedig az igen értékes, 1848–1849-es forradalom és szabadságharcral kapcsolatos gyűjteményével gazdagította a könyvtár állományát. Megemlítendő még Bocsor István, akinek könyvtárából 382 mű, összesen 812 kötet került be a könyvtárba Tóth Dániel működése alatt.

Természetesen vétel útján is igyekeztek könyvritkaságokkal gyarapítani a könyvgyűjteményt. Az 1883–1884-es tanévben sikerült beszerezni Félegyházi Tamás művét, „*A keresztyén igaz hitnek részeiről való tanítás*”-t (Debrecen, 1583), valamint Prágai András, Szenczi Molnár Albert, Komáromi Csipkés György és Sárospataki István több munkáját. Az 1884–1885-ös tanévben Sóvári Soós Kristóf Bártfán, 1598-ban megjelent könyvével gyarapodott a gyűjtemény („*Postilla, azaz Epistoláknak...*” — amely hiányos, a végéről 12 lap hiányzik).⁴⁷

A Jogakadémia megszűnését követően annak könyvtára, valamint a Jogászsegély Egylet könyvállománya is bekerült a főiskolai könyvtár gyűjteményébe. A Tanítóképző 1890-es megszűnésével pedig annak könyvállománya is bekerült a főiskolai könyvtár gyűjteményébe.

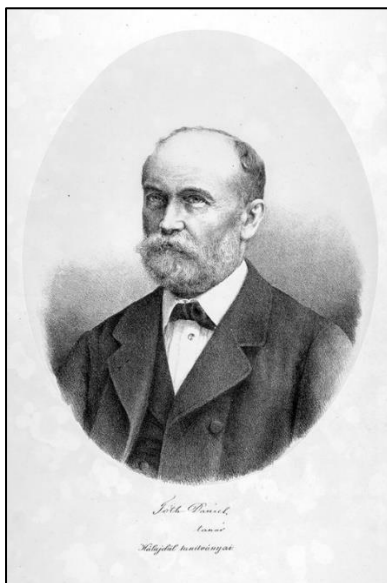
⁴⁵ ÉRTESÍTŐ 1881–1882. 61.

⁴⁶ „Saját művei, egy díszkötésben, és pedig 1. Erdemkoszoru, néhai Nagy Mihály superintendens úr érdemvirágjaiból egybefűzve. 1878. okt. 20.; 2. Emlékbeszéd, a herkálypusztai honvéd-emlékszobor előtt tartva 1878. november 1-én; 3. Lelkészi székfoglaló beszéd, tartva Rév-Komáromban 1878. szept. 20-dikán; 4. Lelkészszentelési ünnepélyen mondott egyházi beszéd, Komárom, 1880; 5. Emlékbeszéd az ácsi honvédeleméknél. 1880. aug. 8-án; 6. Esperesi szózat a veszprémi hely. hitv. egyházmegyei hitsorsosainkhoz. Veszprém, 1870. 7. Ünnepi beszéd a Jókai Mór házát jelölő emléktábla leleplezése alkalmával 1881. aug. 20-án.” ÉRTESÍTŐ 1881–1882. 71.

⁴⁷ SZÍJ Rezső: i. m. (1978) 208.

mányát is betagozták a könyvtárba. Nyilvánvalóan ennek átvételét, rendezését is Tóth Dániel könyvtárosnak kellett végeznie.⁴⁸

Húszéves szolgálata során a nagy iskolai szünidők alatt néhány visszamaradó diákkal együtt végezte a címlapkatalógus elkészítését. A könyvvállomány katalógizálásának 2/3 részét sikerült elvégeznie, de idős korára, s betegségére való tekintettel 1897 tavaszán lemondott könyvtárosi feladatairól.⁴⁹ Az egyházkerületi közgyűlés sajnálatát fejezte ki a nagy szorgalommal dolgozó könyvtárvezető lemondása kapcsán, kimondva, hogy *„hosszas, ügybuzgó és odaadó szolgálataiért teljes elismerését nyilvánítja, és neki jegyzőkönyvi köszönetet szavaz.”*⁵⁰ Utódjául titkos szavazással Borsos Istvánt választották meg, s a gazdasági tanácsot bízták meg a könyvtárátadás lebonyolításával.⁵¹

1. kép

Tóth Dániel arcképe (Fotó: Kóka László, DREL)

⁴⁸ SZABÓ György: i. m. (1987) 30–31.

⁴⁹ BORSOS István: A pápai ev. ref. könyvtár története. = KAPOSSY Lucián (összeáll.): Pápa város egyetemes leírása. Pápa, 1905. 282.

⁵⁰ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve, 1897. március 24., Pápa, 48. pont (34. oldal).

⁵¹ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve, 1897. március 24., Pápa, 48. pont (34. oldal).

CSALÁDJA ÉS UTOLSÓ ÉVEI

Az 1897 szeptemberében tartott közgyűlés jegyzőkönyvében olvasható Czike Lajos azon javaslata, mely szerint a 40 éve tanári szolgálatot teljesítő Kiss János és Tóth Dániel tanár urak részére szervezzenek jubileumi ünnepséget. Mind az egyházkerület, mind pedig az iskolai tanács nagy örömmel és készséggel vállalta az ünnepség megszervezését, azonban az érintettek beadvánnyal fordultak a közgyűléshez, kérve az ünnepség mellőzését. S bár a közgyűlés nem osztotta a tanárok azon nézetét, mely szerint a köszönet-nyilvánítás ellenkező az egyház hitelveivel, vagy annak erkölcsi felfogásával, eltekintett az ünnepség megszervezésétől és csak jegyzőkönyvben fejezték ki a tanárok iránti hálájukat.⁵²

Antal Gábor püspöki jelentésében szintén méltatta a negyven esztendeje teológiai tanárként működő Kiss János és Tóth Dániel érdemeit, kiemelve volt diákjaik háláját. Jelentésében arra is kitért, hogy egykori tanítványaik a két tanár nevét viselő alapítvány létesítését határozták el, az alapítványok céljára már gyűjtést is indítottak.⁵³ Hogy aztán ehhez mit szóltak az említett tanár urak, arról sajnos nem tudunk semmi közelebbit.

Feleségével, Muck Máriaival kötött házasságából⁵⁴ több gyermek született. Jelenlegi ismereteink szerint szerint első gyermekük, *Károly-Béla Lajos* 1863. február 2-án született és március 22-én már elhunyt.⁵⁵ Utána következett *Emil* 1864. február 22-én, aki kétéves korában, 1866. június 22-én halt meg.⁵⁶ Őt

⁵² DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1897. szeptember 27., Pápa, 56. pont (70–71 oldal).

⁵³ ANTAL Gábor: Püspöki jelentés. Komárom, 1897. szeptember 10. = DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1897. szeptember 27., Pápa, függelék, 35. oldal, III. pont: Iskolai ügyek.

⁵⁴ Sajnálatos módon eddig nem derült ki, hogy mikor és hol köthettek házasságot, csak annyi bizonyos, hogy nem Pápan történt az esemény. Az esküvőnek nagyjából 1862. májusig kellett megtörténnie.

⁵⁵ A Pápai Református Egyházközség irattára (PREI). A Pápai Református Egyházközség V. sz. keresztelési anyakönyve 1824–1868. 284., 4/1863. sz. Keresztelés: február 5. Megjegyzés: elsőszülött gyermek. – Uo. PREI A Pápai Református Egyházközség VIII. sz. halotti anyakönyve 1861–1888. 24–25., 24/1863. sz. A halál oka: ráng-görcs.

⁵⁶ PREI A Pápai Református Egyházközség V. sz. keresztelési anyakönyve 1824–1868. 293. 13/1864. sz.; Uo. A Pápai Református Egyházközség VIII. sz. halotti anyakönyve 1861–1888. 60–61. 24/1866. sz. A halál oka: vízkor.

követte *Elemér*, aki 1867. február 11-én született⁵⁷, majd *Mária Terézia*, aki 1871. február 20-án követte, de 1872. január 16-án elhunyt.⁵⁸ A sort az 1876. március 5-én született *Gizella* zárta.⁵⁹ Gyermekei közül *Elemér* és *Gizella* érték meg a felnőttkort, s alapítottak családot.

Tóth Dániel szeretett felesége 1886. május 2-án, 47 éves korában gyomorrák következtében hunyt el.⁶⁰ A professzort igen megrendítette feleségének elvesztése.

Életének utolsó éveiben álmatlanság gyötörte, mely kihatott egészségi állapotára is. A halála előtti évben tüdeje vizesedni kezdett, s ezt a betegséget szervezete nem tudta legyőzni. 1900. február 24-én, éjfél előtt néhány perccel hunyt el.⁶¹ Halála után a család⁶² és a kollégium is gyászjelentést adott ki, utóbbiban így méltatták az elhunytat: „*A szelídség, szerénység és kötelezettségteljesítés mintaképe, apostoli lelkesedésű tanfőrfő, nagy tudós s a legjobb kartárs húnyt el benne.*” Temetése február 27-én, délután fél négykor volt Pápan.⁶³

A temetés egy keddi napon történt, melyen megjelent a város értelmiségének színe-java, kik között Tóth Dániel nagy megbecsülésnek örvendett.

⁵⁷ PREI A Pápai Református Egyházközség V. sz. keresztelési anyakönyve 1824–1868. 310., 4/1867. sz., keresztelés napja: február 16.

⁵⁸ PREI A Pápai Református Egyházközség IX. sz. vegyes anyakönyve, születési anyakönyvi rész, 1868–1886. 33., 9/1871. sz., Uo. A Pápai Református Egyházközség VIII. sz. halotti anyakönyve 1861–1888. 126–127., 2/1872. sz. A halál oka: tüdőlob.

⁵⁹ PREI A Pápai Református Egyházközség IX. sz. vegyes anyakönyve, születési anyakönyvi rész, 1868–1886. 115. 12/1876. sz. A keresztelés napja: március 9.

⁶⁰ PREI A Pápai Református Egyházközség VIII. sz. halotti anyakönyve 1861–1888. 260–261. 37/1886. sz. A temetés május 4-én volt Pápan, Kis Gábor lelkész szolgálatával.

⁶¹ N. N.: Életrajzi adatait... = Dunántúli Protestáns Lap 11 (1900) 9. sz. (március 4.) 146. (A lapban hibásan az 1899-es dátum szerepel). – PREI A Pápai Református Egyház XII. számú halotti anyakönyve 1889–1916. 55–56. 4/1900. sz. A halál oka: vízmell. Az anyakönyvi bejegyzés szerint a professzor Pápan a Zimmermann utcában lakott. – N. N.: Tóth Dániel. = Pápai Lapok 27 (1900) 9. sz. (március 4.) 2–3. A megemlékezést és életrajzot a Dunántúli Protestáns Lapból vették át, és kiegészítették a kollégiumi, illetve a családi gyászjelentések szövegével. A család a Pápai Lapok hasábjain mondott köszönetet a megjelenteknek. (Uo. 5., „Köszönet” címmel). A halálozásról a „Városunkban meghaltak” rovatban közöltek adatokat (Uo. 6.). A halál oka: vízmell.

⁶² Gyászolták gyermekei: Tóth Elemér és felesége Davida Klárka, valamint gyermekeik: Tóth Miklós, Tóth Elemér, Tóth Mariette. Továbbá leánya, Csiszár Andorné Tóth Gizella és férje gyermekükkel Csiszár Bélával, valamint idős nővére, özv. Péntek Mihályné Tóth Klára. Lásd: Tóth Dániel gyászjelentése (család): <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/554608#> [Letöltés: 2022. 06. 10.] Ezen gyászjelentés szerint Tóth Dániel városi képviselő is volt!

⁶³ Tóth Dániel gyászjelentése (kollégium): <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/554609#> [Letöltés: 2022. 06. 10.]

A gyászszertartáson Antal Gábor püspök — Tóth Dániel egykori tanítványa, majd tanártársa — prédikált (feltehetően ez az alkalom a református templomban volt), majd megindult a gyászmenet. A beszámoló szerint „beláthatatlan tömeg” volt jelen. A koporsót, melyen a gyászoló család babérkoszorúja díszlett, teológus diákok, s pápai presbiterek felváltva a vállukon vitték. A sírnál Kiss József, a gyakorlati teológia tanára búcsúzott a tanári kar nevében, majd a koporsó leeresztése előtt Csomasz Dezső senior tolmácsolta a diákság háláját. A temetésen elhangzott beszédek után a Dunántúli Protestáns Lapban publikálták.⁶⁴

* * *

Tóth Dániel tanári, valamint könyvtárosi munkássága mind a mai napig példaértékű számunkra. Benne valóban a letűnt korok polihisztorainak egyikét tisztelhetjük, így halálával felmérhetetlen veszteség érte nem csak a Pápai Református Kollégiumot, a Dunántúli Református Egyházkerületet, de az egész magyar reformátusságot, és a magyar nemzetet is. Találón fogalmazta meg nekrológja végén dr. Kőrös Endre: „Multis ille bonis flebilis occidit!”⁶⁵

Emlékezete legyen áldott!

⁶⁴ N. N.: Életrajzi adatait... = Dunántúli Protestáns Lap 11 (1900) 9. sz. (március 4.) 146.; temetési beszédek: uo. 137–144. – DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1900. március 20., Székesfehérvár, 95–98.

⁶⁵ KÖRÖS Endre: Tóth Dániel. = Dunántúli Protestáns Lap 11 (1900) 9. sz. (március 4.) 129–130.; DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1900. március 20., Székesfehérvár, 95.

ANTAL GERGELY SÁRKÖZI
Dániel Tóth's life and work as a librarian

The author is a church historian, his main field of research is the history of the Transdanubian Reformed Church District' Library. In his previous study published in the 1–2nd issue of the journal volume 2021 he dealt with the activity of the librarian, István Rózsa. In his current study he worked out the career of Dániel Tóth as a teacher and librarian. In the introductory part of the study, he dealt with the life of Dániel Tóth (1832–1900) coming from a clerical family, in the second part he introduced his work as a grammar-school teacher and a professor of divinity, in the third part he wrote about his life as a librarian (1877–1897). Dániel Tóth was a highly trained and educated teacher, he also studied law and theology, later he carried on his studies at the universities of Utrecht and Geneva. Besides speaking the classical languages, he spoke German, French and English at a high level. He was considered an outstanding teacher. As a librarian he enriched the collection of the library in every possible way, catalogued the books, served the readers. He did not write books, he lived for his family and profession, setting a good example for the next generations.

